

Пётра Васілеўскі

...можа, некалі скажуць,
што Пушкін у славію Бобр,
як Шагал – Віцебск ці Тарасэвіч – Валілы...

Праспект Пушкіна

Для расейцаў Пушкін ня толькі геніяльны паэт, але найперш адзін з сімвалаў іхняй дзяржавы нароўні з дзвюхгаловым арлом, крамлёўскімі зоркамі ды алімпійскім мядзведзем Мішкам. Калі расеец бачыць дзе-небудзь за межамі сваёй краіны помнік Пушкіну ці хаця б шыльду з надпісам «Калгас імя А. С. Пушкіна», для яго гэта ня знак павагі да канкрэтнага творцы, а сімвал расейскай прысутнасці. Ну, ды хай сабе! Паэт заўжды вышэй за дзяржаву, незалежна ад таго, якая дзяржава – таталітарная, дэмакратычная, расейская... Пра гэта і сам Аляксандр Сяргеевіч пісаў у вершы: «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...»

Ёсць у Менску і помнік Пушкіну, і праспект Пушкіна, прытым, што дагэтуль у Маскве няма праспекта Купалы і помніка Песьняру (хоць ёсць бронзавыя стоды Шаўчэнкі ды Руставелі). А ёсць яшчэ ў Беларусі і жывы Пушкін – асоба, ня менш вядомая ў народзе беларускім, чым ягоны расейскі цёзка.

Мабыць, бацькі нашага героя былі людзьмі неаб'якавымі да культуры ўвогуле і да літаратуры ў прыватнасці, бо назвалі

сына Аляксандрам. Дзеся суцэльнага падабенства трэба, каб яшчэ і бацька быў Сяргеем. Але бацька ў нашага Аляксандра – Рыгор (заўважце!). Сам жа Аляксандр, цяпер больш вядомы як Алесь, супраць свайго расейскага цёзкі нічога ня

Алесь Пушкін.

мае. Болей за тое: ён любіць шакаваць мясцовае прарасейскае чынавенства ды іншых русафілаў гістарычным парадоксам – «Аляксандр Пушкін – беларускі нацыяналіст». Ён – чалавек-правакацыя, ідэалагічная дыверсія. А пасля таго, як у 2000 годзе, прабіўшыся праз тры лініі аховы, Алесь здзейсніў перформанс на прыступках рэзідэнцыі прэзідэнта, уся беларуская міліцыя пры слове «Пушкін!» уздрыгае, як зенітчык пры сігнале паветранай трывогі.

У краіне, дзе замілаванасць Расеяй – дзяржаўная палітыка, і, адпаведна, у гэтай якасці даведзеная да абсурду (хочаш нянавісьці – загадай любіць), без пачуўцыя гумару быць Аляксандрам Пушкіным немагчыма. Чалавек са слабою галавою мог бы і зламацца: усвядоміць сябе «істинно русским человеком», штучна разьвіць у сябе настальгію на імперыі, ужыцца ў вобраз вялікага цёзкі, пачаць пісаць на трясняцы вершы пра «інтэграцыю» і ўрэшце зьехаць у Расію. Бо як жа Пушкіну без Расіі?

Алесью Рыгоравічу (у адрозьненне ад Аляксандра Рыгоравіча) і без Расіі някеспска. Прынамсі, нясумна. У дадзены момант ён думае пра Італію. Бо ў кішэні ляжыць запрашэньне на ўдзел у Фларэнтыскай біенале жывапісу, а грошай на дарогу не хапае. Ад дзяржавы пры ягоным характары дапамогі не дачакаешся. Трэба рупіцца самому. Што ж да Расіі, дык яна для Алеся ні ў якім разе не духоўная айчына, а толькі геапалітычная і культурніцкая рэальнасць. Яна – у шэрагу з іншымі краінамі сьвету. Прынамсі, вядомасьць у Беларусі для Алеся Пушкіна даражэйшая за славу дзе заўгодна, у тым ліку і на ўсход ад Смаленску.

Аднак Пушкін, як і кожны творца, ня супраць таго, каб пашырыць кола сваіх глядачоў, каб сьвет пабачыць і сябе сьвету паказаць. Сёлета 25 сакавіка маскоўскія беларусы, якія штогод адзначаюць Дзень Волі палітычнымі і культурніцкімі акцыямі, ладзілі ў «белакаменнай» Алесеву персанальную выставу пад інтрыгоўным назовам: «А. Пушкін і ягоная Беларусь». Алесь ганарыцца посьпехам выставы. Было шмат наведнікаў, для якіх гэтая экспазіцыя стала фактычна адкрыцьцём Беларусі – краіны годнай і прыгожай. Была цікаўнасьць з боку СМІ і ўвага з боку ўраду Масквы. Была прапанова ўдзелу ў міжнароднай выставе, што неўзабаве адбудзецца ў расейскай сталіцы. Пушкін посьпех свой успрымае як належнае, маўляў, так і мае быць.

Алеся, на маю думку, ня можа ня радаваць тая акалічнасьць, што, хоць прылашчаныя мастакі РБ па старой савецкай звычцы са скуры вылузваюцца, каб спадабацца Маскве, – прадстаўляць Беларусь у сталіцу РФ запрашаюць яго, беларускага патрыёта, які не хавае сваіх поглядаў, адмоўнага стаўленьня да «інтэграцыі», а стасункі з «родным» чынавенствам мае традыцыйна напружаныя, каб не сказаць горш. Гэта да гонару расейцаў, якія разумеюць, што акрамя афіцыйнай, ёсьць яшчэ і сапраўдная Беларусь.

Калісьці, па маладых гадах, чытаў я кнігу «Подсудимого звали Искусство». То быў зборнік аповедаў пра адвечны канфлікт мастака і ўладаў. Героі кнігі – творцы, што належаць сусьветнай гісторыі: Мікеланджэла, Дам'е, Курбэ, Бар-

лах... Па зразумелых прычынах аўтар абмінуў увагаю мастакоў-ахвяраў бальшавіцкага рэжыму, хоць «сацыялістычны рэалізм» нямаў паламаў лёсаў ды змарнаваў талентаў. Мне падумалася, калі рабіць такую кнігу на беларускім матэрыяле, дык у яе абавязкова муіла б трапіць творчая біяграфія Алесь Пушкіна. Бо за свае мастацкія акцыі і палітычныя погляды Алесь неаднойчы патрапляў пад судовы пераслед і турэмнае зьнявольне (і пры СССР у часы так званай «перабудовы», і ў незалежнай Беларусі). Неаднойчы цензура здымала ягоныя работы з экспазіцыяў групавых выставаў, а персанальныя – забараняліся. Ягоны росьпіс у Магілёўскім касцёле Сьвятога Станіслава «на ўсялякі выпадак» да лепшых часоў закрыты ад вачэй палатном. А ў роднай вёсцы мастака дагэтуль не асьвечаная расьпісаная ім царква, бо цырымонія асьвячэньня патрабуе прысутнасьці чыноўнікаў РПЦ з Менску, а мясцовы бацюшка з жахам уяўляе, што вось прыедуць яны і пабачаць... Алесь пазбаўлялі майстэрні, у яго без усялякіх юрыдычных падставаў адабралі створаную ім з дапамогаю прыватных мецэнатаў мастацкую галерэю. Да таго ж, дзяржаўным мастацкім зборам Беларусі забаронена набываць творы Алесь Пушкіна, а дзяржаўным СМІ – браць інтэрв'ю і ўвогуле зьвяртаць на яго ўвагу, хоць часам не заўважыць мастака проста немагчыма.

Варта адзначыць, што да ўсіх гэтых непрыемнасьцяў Алесь ставіцца па-філосафску. Каго іншага такое жыцьцё даўно прымусіла б альбо зьмяняць стыль паводзінаў і лад думак, альбо шукаць іншую прафэсію і працу, а мо нават і краіну (магчыма, такое прыходзіла яму ў галаву, бо нават карціну напісаў «Бывай, Айчына!»). Але ні сам зьмяняцца, ні краіну мяняць ён ня будзе. Алесь Пушкін успрымае гэтыя канфлікты як непазьбежныя выдаткі творчасці, як наканаванае выпрабаваньне, праз якое творца муіць прайсьці. Зрэшты, як праяву паўнавартаснага жыцьця.

Хэпенінгі-перформансы, станковы і насыценны жывапіс, сцэнаграфія, плакат – што б ні рабіў Алесь Пушкін, гэта

Эпітафія дзеду.

заўжды важнае, асэнсаванае слова пра вечнае і надзённае, у якім удумлівы глядач здолее ўбачыць знак павагі да папярэднікаў і клопат пра будучыню. У адрозьненне ад шэрагу сваіх калегаў, як «авангардысцкага», так і «класічнага» напрамку, якія лічаць, што да іх мастацтва ўвогуле не было і пачынаецца ўсё з іх саміх, Алесь бачыць сябе спадкаемцам справы, распачатай за шмат пакаленьняў да яго. У той час, як у вачах прыхільнікаў перформансу Пушкін натуральны авангардыст, аматары жывапісу ведаюць яго як майстра рэалістычнай традыцыі (менавіта ў такой якасьці яго запрашаюць на Фларэнтыйскае біенале).

Калі ўсё ж уявіць, што ў нейкім калене Алесь сваяк Аляксандру Сяргеевічу, дык сваім жыцьцём і творчасцю ён абвяргае вядомае выслоўе, што прырода, русліва папрацаваўшы над геніем, потым адпачывае ў ягоных нашчадках... Думаецца, што «сонца рускай паэзіі» радуецца, назіраючы з нябесаў за спра-

вамi свайго беларускага цэзкі. Дарэчы, першым назваў Алеся вялікім мастаком расеец – старшыня Дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі на абароне дыпламаў БДТМУ ў 1990 годзе, Народны мастак РСФСР, правадзейны сябра Акадэміі мастацтваў СССР Уладзімір Ветрагонаў, які лічыцца класікам савецкага выяўленчага мастацтва. Пабачыўшы дыпломную працу Алеся – велізарны насыценны роспіс «Парнат» у інтэр’еры Рэспубліканскай школы-інтэрнату па музыцы і выяўленчым мастацтве, ён сказаў літаральна наступнае: «Калі б гэтай работай абараняўся цэлы курс, увесь сёлетні выпуск манументалістаў, дык усе дыпломнікі атрымалі б вышэйшую адзнаку. Але гэтую працу зрабіў адзін чалавек і зрабіў выдатна. Я віншую Беларусь з нараджэннем вялікага мастака».

Потым многія дыпломнікі спрабавалі паўтарыць подзвіг Пушкіна: браліся за буйныя аб’екты, спрабавалі аздобіць вялікую плошчу сценаў розных будынкаў. Алеся, можна сказаць, справакаваў гігантаманію сярод студэнтаў-манумента-

Пад расейскімі ботамі.

лістаў. Але зрабіць лепш за яго ня здолеў ніхто.

Ён мастак, але пры іншых варунках мог бы стаць акторм – каб потым выбіцца ў рэжысёры і быць на сцэне гаспадаром, а не выканаўцам чужой волі. Пэўна, выяўленчае мастацтва прывабіла яго якраз высокай ступенню самадастатковасці. У адрозьненне ад кіно і сцэны, дзе твор – вынік калектыўнай працы і, як правіла, безумоўнага падпарадкаваньня «дырыжору», жывапісец сам сабе і драматург, і рэжысёр, і актор. А цяпер яшчэ і менеджэр. Гэта цяжка, але свабода заўжды дорага каштуе.

Асабіста для мяне творчасць Пушкіна каштоўная тым, што прымушае задумвацца над простымі пытаньнямі, на якія няма, ды і ня можа быць простых адказаў. Ягонья нацюрморты, партрэты, краявіды, сюжэтныя палотны ў роўнай ступені прывабныя і для эстэта, якога цяжка чымсьці здзівіць, і для гледача звычайнага, які, магчыма, выпадкова трапіў на выставу. Карціны не абцяжараныя складанай сімволікай і тэхнічнымі эфектамі. Проста і зразумела – «як у жыцці», хіба што крыху прыгажэй. Дык на тое і мастацтва, каб рабіць сьвет лепшым.

Гаўрыла Харытонавіч Вашчанка, які быў кіраўніком кафедры манументальна-дэкаратыўнага мастацтва ў часе вучобы Пушкіна, прыгадвае, што іншы раз Алеся трэба было сапраўды стрымліваць, каб ён не маляваў «занадта прыгожа». Удакладню, што гаворка ідзе не пра тую прыгажосьць, якую называюць «салоннай». Проста сам Вашчанка – майстар «суровага стылю», і графічная вытанчанасьць жывапісу Алеся Пушкіна, відаць, падавалася яму неадпавядальнай канонам манументальнага мастацтва. Тое, што натуральна ў мініяцюры, хутчэй за ўсё ня будзе пасаваць насыценнаму роспісу. Але менавіта гэтая вытанчанасьць у спалучэньні з манументальным размахам уразіла старшыню Дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіі па абароне дыпламу. Менавіта ў такой манеры, якая выклікае ўспамін пра класічную японскую гравюру і пра жывапіс амерыканца Эндру Уайе-

та, напісаныя ў студэнцкія часы «Эпітафія дзеду» і «Партрэт маці». Я асабіста бяз гэтых твораў не ўяўляю нашае мастацтва канца мінулага стагодзьдзя.

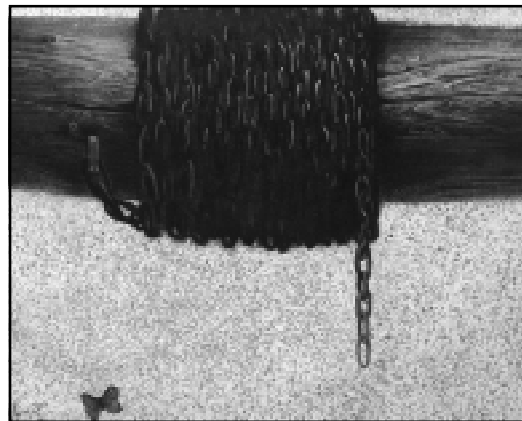
Але тады ж створаная і самая жорсткая карціна Алеся Пушкіна – «З мінулага». Чырвоная вертыкаль на белым тле. Да гэтага твору не падыходзіць вызначэньне «жывапіс», бо на палатне ня фарба, а кроў аўтара. Стварэньне гэтай карціны было для Пушкіна ня толькі творчым, але і сакральным актам. З твораў пазьнейшага часу найбольш вядомыя тыя, якія мастак экспанавалі на выставах суполкі «Пагоня». Гэта «Рукі, якія моцна трымаюць сякеру», «Под російскими сапогами», «Пленэр у Беларусі». У іх выразна прачытаецца палітычны зьмест, але сам мастак лічыць, што са зьменаю ўладаў зьменіцца і ўспрыманьне гэтых і ім падобных твораў. У новым часе новы глядач знойдзе ў іх новы сэнс. Ён мяркуе, што тое, што зараз называецца «Под російскими сапогами» зьменіць назву на «У горад па навуку», а потым і ўвогуле будзе «Нацюрмортам».

Сёньня людзі ўважліва ўглядаюцца ў росьпісы касьцёлу ў Магілёве і царквы ў Бабры, шукаюць партрэты вядомых асобаў. А каму яны, тыя асобы, будуць цікавыя праз некалькі гадоў? Хіба што гісторыкам мастацтва, якія дакладна расьпішуць, каго Пушкін зьмясьціў у пекла, а каго на неба. А людзі будуць успрымаць тыя росьпісы проста як аздабу храмаў, і ня болей за тое.

За апошнія гады Пушкін напісаў шмат рамантычных краявідаў гістарычных мясцінаў Беларусі. Ён стварыў жывапісную эпапею роднай вёскі. Можна, некалі скажуць, што Пушкін уславіў Бобр, як Шагал – Віцебск ці Тарасэвіч – Валілы... Сёньня ж і на станковых палотнах і ў насыценных росьпісах Алеся Пушкіна глядач успрымае найперш вобразы звыклія, узятыя з рэальнага жыцця. Вока спыняецца на непрыдуманых людзях, краявідах, рэчах. У выніку праз рэаліі, якія лёгка пазнаюцца, вымалёўваецца канкрэтны час і канкрэтная краіна. Наша з вамі Беларусь. Але каб так «проста» і пераканаўча намаляваць свайго сучасніка, адлюстраваць навакольны сьвет, трэба акрамя разуменьня

часу мець добры мастацкі досьвед, трымаць у галаве Рафаэля, Веласкеса, Пікасо, Далі... – карацей кажучы, усю «табліцу Мендзялеева» сусьветнай культуры.

Гісторыя культуры непарыўна звязаная з гісторыяй рэлігіі. Кожны мастак, які насамрэч імкнецца стварыць уласную мадэль Сусьвету, мусіць вызначыцца адносна свайго стаўленьня да яе і акрэсьліць ролю і месца рэлігіі ва ўласнай творчасці. Дарэчы, ня сорамна быць і атэістам. Бо атэізм – гэта тая ж рэлігія, якая хіба што абыходзіцца бяз Бога. А расейскі філосаф мінулага стагодзьдзя называў атэізм «шляхам да Бога з чор-

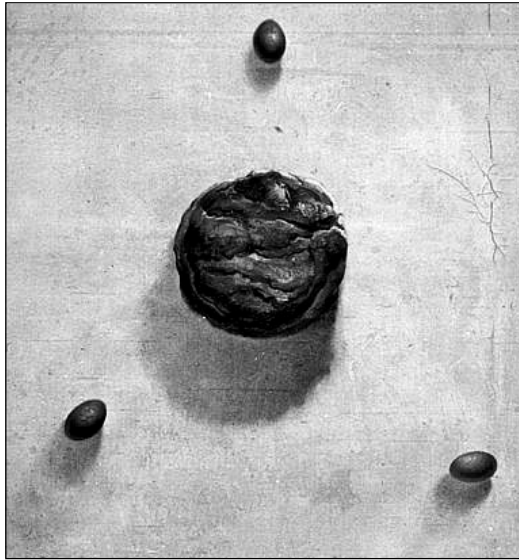

На радзіме.

нага ходу». Стасункі Алеся з рэлігіяй, як і ў кожнага чалавека, што мае розум, складаныя і неадназначныя. Ён бачыць у ёй сістэму маральных каштоўнасьцяў, якіх часам не хапае нашаму прагматычнаму сьвету. Рэлігійны зьмест маюць шэраг ягоных станковых твораў. Сьвятых ў Алеся Пушкіна ня нейкія адасобленыя ад нашага сьвету, нашых клопатаў, постаці. Яны для мастака такія ж жыхары гэтай зямлі, як ягоныя маці, бацька, дзед. А вось у партрэтаў дзеячаў нацыянальнай культуры і беларускага вызвольнага чыну нечакана зьяўляецца «іконная» ўрачыстасьць, нібыта аўтар бачыць іх кананізаванымі ў Саборы сьвятых і пакутнікаў зямлі беларускай.

Зараз Алеся Пушкіну трыццаць сем гадоў. Інстытут ён скончыў трынаццаць гадоў назад. За час, што прайшоў з моманту атрыманьня дыплому, ім зроблена дастаткова, каб дасьледчыкам ня толь-

кі канстатаваць факт ягонай прысутнасці ў беларускім мастацтве, але і асэнсоўваць унёсак у нацыянальную культуру. Творы, якімі Алесь Пушкін найбольш праславіўся, немагчыма па-

Пасха.

весіць ў музеі. Гэта перформансы, тэатралізаваныя дзеі, што маюць мэтаю прыцягнуць увагу публікі да нейкага факту, зьявы альбо падзеі. Першы перформанс-хэпенінг Алесь ладзіў у 1989 годзе. Ён быў прысьвечаны семдзсят першым угодкам абвяшчэння Незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі. Па тым часе Алесь Пушкін вучыўся на пятым курсе аддзялення манументальна-дэкаратыўнага мастацтва. Напачатку ён планаваў зрабіць у памяшканьні інстытуту выставу творчых работаў – плакатаў, прысьвечаных гісторыі Беларусі апошніх сямідзесяці гадоў: Курапаты, Чарнобыль, лінгвацыд... Пайшоў па дазвол да рэктара. Калі Васіль Пятровіч Шаранговіч пачуў пра тэматыку выставы, дык забараніў яе. Асабліва, мяркую, рэктара шакаваў плакат, які потым фігураваў ва ўсіх дзяржаўных (а значыць – камуністычных) газетах. Вяйвы двух сыягоў – бел-чырвона-белага і БССРаўскага. БССРаўскі перакрэслены чорнымі лініямі. Надпіс: «Хопіць «сацыялістычнай», адродзім народную Беларусь!».

Тады Алесь вырашыў зрабіць выставу

перасоўнай. А каб акцыя не сарвалася, каб напярэдадні з інстытуцкай майстэрні плакаты ня скралі, перанёс іх у бункер-бамбасховішча ў двары інстытуту. Прайсьціся з плакатамі і нацыянальнымі сыягамі па прасьпекце Алесь прапанаваў аднакурснікам. Адмовіліся. Матывацыя такая: «Ты, Саша, выдатнік ву-чобы, заняткі не прапускаеш, да таго ж – «афганец». Цябе, калі што, так проста з інстытуту ня выштурхнуць. А мы – хто пропускі мае, хто «тройкі». Так што з намі хутка разьбяруцца. Таму, даруй, – ня пойдзем». Пайшлі з Алесем іншыя людзі. (І насамрэч, калі потым на рэктара ціснулі: «Выгони Пушкіна из института!»), — Васіль Пятровіч пытаўся: «За што? Ён выдатнік вучобы. Яшчэ пабачыце, які ён зробіць дыплом!»). З плакатамі на грудзях і на спіне, як «чалавек-рэклама», з бел-чырвона-белым сыягам і мегафонам, праз які ён прамаўляў мінакам пра сакральную дату гісторыі – 25 сакавіка 1918 году, Алесь паспеў зрабіць толькі некалькі крокаў. Яго ўжо чакалі міліцыянты ў форме і кэдэбісты ў цывільным... Ішоў чацьвёрты год «перабудовы», да развалу СССР заставалася два гады, а мясцовае чынавенства рэагавала на грамадскія ініцыятывы так, нібыта нічога вакол не змянілася, і ўсё вечна будзе, як было.

Тых некалькіх крокаў па цэнтральным прасьпекце Менску з нацыянальным сыягам у руках Алесю хапіла, каб увайсці ў гісторыю Беларусі. У той дзень Ленінскі прасьпект быў прасьпектам Пушкіна. У той дзень у беларускім мастацтве скончыўся Савецкі Саюз.

Каб патлумачыць гэтую думку, я дазволю сабе экскурс у гісторыю. Гістарычны час не заўсёды супадае з астранамічным. Тое, што мы называем ёмістымі словамі «век», «стагоддзе», «эпоха» не заўжды ўкладаецца ў пракруставы ложак ста абаротаў Зямлі вакол Сонца. Тут іншы гадзіннік, іншы адлік. Так, XVIII стагоддзе, «эпоха каралёў» скончыліся ў 1789 годзе штурмам Бастыліі, не дабраўшы да стандарту адзінаццаць год. А вось XIX стагоддзе праіснавала да Першай сусветнай вайны, прыхапіўшы чатырнаццаць гадоў ад стагоддзя XX, а тое ў

сваю чаргу – адзін год ад XXI (гэта было на нашых вачах: 11 верасня 2001 году). Так у гісторыі палітычнай. А ў культурніцкай гісторыі мяжа эпохаў – гэта твор, які падводзіць рысу пад мінулым часам і праграмна сьцьвярджае эстэтыку часу новага. Такі твор мусіць быць парадаксальным, бо адначасова сімвалізуе і тупік, і прарыў.

Пачатак XX стагоддзя ў мастацтве – «Чорны квадрат» Казіміра Малевіча. Гэты твор (язык не паварочваецца назваць яго «палатном» альбо «карцінай») нарадзіўся ў той жа год, калі распачалася Першая сусветная вайна. Гэта, так бы мовіць, на глабальным узроўні. Але ў мастацтве шэрагу рэгіёнаў і асобных краінаў яшчэ доўга цягнулася XIX стагоддзе, працягвалася «эпоха імперыяў». Напачатку яна маскіруецца пад «рэвалюцыйны авангард», а потым прымае форму «сацыялістычнага рэалізму». Але і ў гэтым абліччы, у новых дэкарацыях, застаецца класіцызм Энгра і Давіда. Праўда, з карэкцыяй на інтэлект малаадукаванага плебсу.

Так было і ў афіцыйным мастацтве Савецкай Беларусі. У манументах чужынцам, у прагінаньні перад «старэйшым братам», ва ўхваленні гібельных для нацыі ідэяў зафіксаваны наш «спынены час», несвабодны стан нашага грамадства, адсутнасць дзяржаўнага суверэнітэту. Нефармальнае, незаангажаванае ўладаю мастацтва таксама не надае нам вялікага гонару. Яно відавочна сьведчыць, што мы спазніліся на кірмаш сусветнай культуры. Ганаровыя месцы ўжо

Галерэя Пушкіна ў Віцебску ў 90-х гадах XX ст.

разьмеркаваныя. На сцэне мы мусім задаволіцца ўдзелам у масоўцы, у зале – галёркаю. Усё ці большасць таго, да чаго мы за «жалезнаю заслонаю» дайшлі сваім розумам, аказалася даўно запатэнтаваным роварам, тым больш, што сьвет па той бок «заслоны» перасеў ужо з ровару на «мэрс».

Я, зразумела, спрощваю сітуацыю, малою схему, але толькі дзеля таго, каб выявіць сутнасць. Аднак ня будзе памылковаю іншая трактоўка нашай культурніцкай гісторыі ў мінулым стагоддзі. Гісторыя нашай краіны такая ж унікальная, непаўторная, як і гісторыя якой заўгодна іншай. Адпаведна, непаўторным зьяўляецца і мастацтва, якое адлюстроўвае наш гістарычны шлях. У мастацтве на вобразным узроўні фармулюецца тое, што потым адбываецца з краінай і народам. Як толькі нейкая культура з рэгіянальнай («рэспубліканскай» па савецкай тэрміналогіі), арыентаванай на вонкавы цэнтр, становіцца самадастатковай, варта чакаць зьмены ў палітычным статусе гэтай тэрыторыі. Самабытная, самадастатковая культура – гэта, што ні кажы, сур'ёзна заяўка народу на суверэнітэт ці хоць бы на палітычную аўтаномію. У гэтым сьвятле нават такая чыста мастацкая зьява, як арыгінальная стылістыка жывапісу і графікі БССР у 60-я гады альбо зварот да этнаграфічных матываў у 70-я – пачатку 80-х гадоў, аб'ектыўна рыхтавалі грамадскую думку да палітычных пераменаў. А пачаліся тыя перамены ў сярэдзіне 80-х, калі Савецкая ўлада ліхаманкава шукала выйсця з эканамічнага і палітычнага крызісу, а па сутнасці – з гістарычнага тупіку. Каб захаваць на плыву «Тытанік» савецкай імперыі, то абвяшчалася «дэмакратызацыя», то дэманстравалася «моцная рука», то распачыналася нібыта свабодная дыскусія, то ўдакладнялася, што плюралізм можа быць толькі сацыялістычным, і гэтак далей. Скончылася агонія ў 1991 годзе, калі дзяржава – спадкаемца Расійскай імперыі – перастала існаваць як геапалітычная рэальнасць.

А ў беларускім мастацтве, інакш кажучы – у матэрыялізаванай сьвядомась-

ці нацыі, імперыю пахавалі на два гады раней: 25 сакавіка 1989 году, калі мастак Алесь Пушкін выйшаў на праспект, што тады насіў імя Леніна, каб голасна сказаць: «Хопіць «сацыялістычнай», адродзім народную Беларусь!».

Сёння, калі Алесь – постаць знакавая, у галаву не ўкладаецца, што ён мог стаць кімсьці іншым, акрамя як мастаком. Але з дзяцінства ён рыхтаваў сябе зусім да іншай прафесіі. Як ужо сказана раней, паходжаньнем Алесь Пушкін вясковец, нараджэнец вёскі Бобр, што на Меншчыне. У вясковым «табелі аб рангах» надзвычай высока стаіць доктар. Вось пра такую прафесію для сына марыла Алесева маці. Жыццёвая мудрасць казала ёй, што ўрач патрэбны ўсім, ва ўсе часы, пры ўсіх рэжымах. А значыць, калі Алесь выб'еца ў медыкі, дык бяз працы і бяз грошай не застанеца. Да такой высновы яе падштурхоўвала і трывога за ўласнае, ня надта моцнае здароўе. І пайшоў бы Алесь шляхам ягонага сваяка, які здолеў зрабіць медычную кар'еру, стаць выкладчыкам у Другім Маскоўскім мед-

інстытуце. Так і было б, каб не прыехаў у вёску Бобр выкладчык Рэспубліканскай школы-інтэрнату па музыцы і выяўленчым мастацтве Пётр Пятровіч Шарыпа з заданьнем шукаць таленты. Такой знаходкай для школы-інтэрнату, а ў перспектыве для беларускага мастацтва стаў Алесь Пушкін. Вучыўся Алесь, па ягоных словах, у школе-інтэрнаце роўна, нічым асаблівым сярод аднакласнікаў не вылучаўся. Кажы, што ў школцы ціха жылося таму, хто не выторкваўся. Праблемы былі альбо ў занадта таленавітых, альбо ў лайдакоў. Ні да першых, ні да другіх Пушкін сябе не далучае.

Школа-інтэрнат стала трамплінам у тэатральна-мастацкі інстытут. Праўда, на студэнта ўсё ж такі паклала вока Савецкая Армія, якая тады «вызваляла» Афганістан. Давялося і Алесю наведаць гэтую краіну ў складзе «абмежаванага кантынгенту». Па вяртанні дадому Пушкін дэманстратыўна адмовіўся ад належных яму дзяржаўных узнагародаў і ад усіх прывілеяў, якія прадугледжваў статус «афганца».

Афганскі эпізод у біяграфіі Алеся

Архішты Алеся Пушкіна пасля ягоных перформансаў...

Пушкіна вызначыў ягонае стаўленьне да жыцця і творчасці. Мабыць, адтуль, з афганскіх гор вынес шараговец, тэхнік па ўзбраеньні, якому даводзілася рыхтаваць да вылету баявыя верталёты, падвешваць пад крылы ракеты, — непрыняцце гвалту ў якіх заўгодна формах. Ні ў жыцці, ні ў мастацтве. Калі я запытаў Алеся, ці разумеў ён тады, у 1989 годзе, чым рызыкуе, ладзячы каля інстытуту легендарны ўжо хэпенінг, — ён адказаў: «Пасья Афганістану я нічога не баюся».

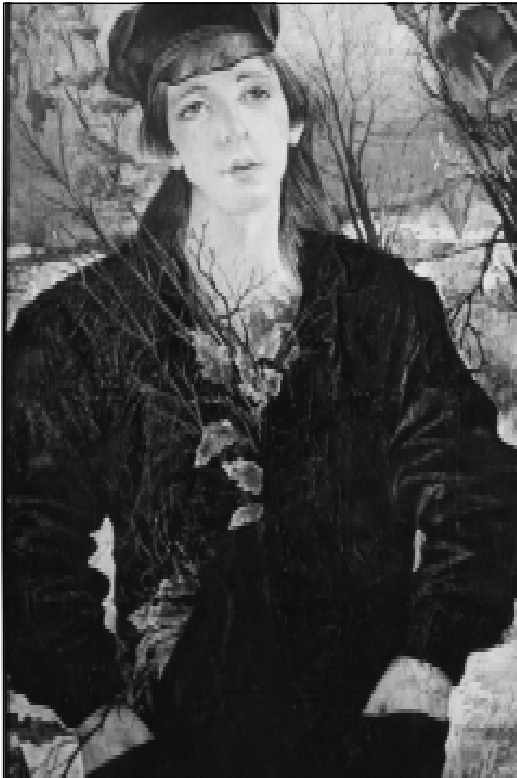
Калі напрыканцы 80-х гадоў зьявіліся шчылны ў падмурку Савецкай дзяржавы, улада ўжо ні мела ні сілаў, ні сродкаў прыхарошваць фасад. Улада па інерцыі змагалася з апазіцыяй палітычнай, а эстэтычную пакінула без нагляду. Такім чынам, мастакі апынуліся свабоднымі і беспрацоўнымі. У культуры выявіліся два супрацьлеглыя кірункі. «Сац-арт» — зьява, блізкая па зьмесьце да крытычнага рэалізму, але на глебе досьведу масавай культуры XX стагодзьдзя і мастацтва камерцыйнае. Я сказаў бы, што свабода ўзору 80-х стала для беларускага мастацтва выпрабаваньнем ня менш жорсткім, чымсьці стагнацыя 60-х і тэрор 30-х гадоў. Твор мастацтва перастаў быць «ідэалагічным прадуктам» і ператварыўся ў звычайны тавар. Для культуры гэта было шокам. Многія з тых, хто яшчэ нядаўна наракалі на адсутнасьць палітычнай свабоды і ўмоваў дзеля мастацкай творчасці, скарысталі паслабленьне рэжыму дзеля пераводу прафесіі на камерцыйныя рэйкі.

Калі Алеся з дыпламам у кішэні распачаў самастойнае творчае жыццё, камерцыйлізацыя мастацтва ўжо стала амаль звычайнай зьявай. Паколькі адзіным ягоным капіталам быў талент, лёс, можна сказаць, штурхаў Пушкіна ў стыхію рынку і мастацкай прадпрымальнасьці. А паколькі ўседзец на двух крэслах складана, Творчасць (з вялікай літары) трэба было б адкласці на потым. Але мастак абраў менавіта Творчасць. Вялікіх грошай, у адрозьненне ад менш таленавітых, але больш спрытных, ён дагэтуль ня мае — але імя сваё за гэты час у беларускім мастацтве сыцьвердзіў грунтоўна.

Ганна.

Найперш ён «давёў да звону» сваё мастацтва хэпенінгу-перформансу. Ягоныя перформансы заўжды прысьвечаныя тэмам, якія хвалююць многіх людзей, у большай ці меншай ступені народ увогуле. «Шляхам Сьвятога Язафата» — гэта праблема стаўленьня да Уніі, рэлігійнай талераннасьці, заходняй арыентацыі нашай культуры і палітыкі. Язафат Кунцэвіч — ахвяра непрыхаванага гвалту і цынчнай палітыкі, дагэтуль нерэабілітаваны ў беларускай гісторыі: нацыя не асудзіла забойцаў, ня вынесла ім маральнага прысуду. «Ліпеньская раніца генерала Дудаева» — праблема нашага стаўленьня да грамадзянскай вайны ў РФ. Ужо некалькі стагодзьдзяў Расія ня можа разьвязаць каўказскі вузел. Дзякуй Богу, гэта наўпрост не датычыць нас, народ незалежнай Беларусі. Перформансам ушанаваў Алеся Пушкін і памяць ахвяраў Нямігі 1999 году. Апошні з ягоных перформансаў прысьвечаны героям вызвольнага руху Міхалу Вітушку і Усеваладу Родзьку. Іх лёс — праблема выбару, калі, знаходзячыся паміж молатам і кавадлам, каб выжыць і ў персьпектыве перамагчы, трэба рабіць стаўку на таго ці іншага

«Аўтапартрэт».

акупанта. Ну і асобным радком варта згадаць перформанс каля былога Дома ЦК КПБ...

Сац-артаўскі накірунак прысутнічае і ў станковых творах Алеся Пушкіна. Але самай важнай справай апошнім часам Алесь лічыць манументальнае мастацтва. Ён марыць пра той час, калі ягоныя жорсткія перформансы ды іншыя творы з выразным сацыяльным, нацыянальна-вызваленчым зместам стануць непатрэбнымі, калі ў Беларусі ўсё найлепшым чынам усталюецца, і будзем мы грамадзянамі звычайнай краіны. Словы Пушкіна: «Я хачу, каб мяне ведалі як мастака, які расьпісвае храмы», — вельмі беларуская мара. Шмат хто сёння хацеў бы не змагацца за Незалежнасць, за выжываньне, а проста жыць і спакойна рабіць сваю справу.

Недзе на працягу апошніх 4-5 гадоў менская публіка мела магчымасьць пабачыць персанальныя выставы, прымеркаваныя да юбіляў мэтраў беларускага мастацтва. Ня ставячы пад сумнеў каштоўнасьць творчасьці мастакоў старэйшага пакаленьня, мушу падзяліцца ад-

ным назіраньнем. Пасьля прагляду ці ня кожнай такой выставы ўзынкала пачуцьцё, што сёньняшні юбіляр усё жыцьцё заганяў сябе ў нейкія рамкі. Нібыта ён ад пачатку ведаў, што не для яго Луўр і Музей Гугенхайма, што ягоная «столь» – маскоўскі Манеж. Адсюль – адпаведная тэматыка, вобразы, агульны лад і настрой. Былі ў творчай біяграфіі, вядома ж, выставы і за межамі СССР. Але зноў жа, трапіць туды можна было толькі праз маскоўскае сіта. Жыцьцё, рэчаіснасьць прымушалі гэтых, падкрэсьлю, выдатных майстроў сыцішваць свае амбіцыі, ведаць сваё месца ў іерархіі і не выторквацца без дазволу. Пакаленьне Алеся Пушкіна шчаслівейшае ўжо з тае прычыны, што мастакам цяпер ня трэба хаваць свае амбіцыі. Ім ня трэба маскваць свае намеры пад немаведама кім прыдуманую «беларускую сыціпласць».

Калі Аляксандру Сяргеевічу было столькі гадоў, колькі зараз Алесю, ён, прааналізаваўшы сваю творчасць, зрабіў высновы:

1) «Я памятник себе воздвиг нерукотворный, к нему не зарастет народная тропа...»;

2) «...И славен буду я, доколь в подлунном мире, жив будет хоть один пиит»;

3) «Слух обо мне пройдет по всей Руси великой...»

І, як высветлілася, так яно і здарылася. Алесь Пушкін пра свае амбіцыі пакуль маўчыць. Але калі і надалей ён будзе рабіць сваю справу так, як робіць зараз, дык у яго будуць усе падставы аднойчы працытаваць беларускага паэта Уладзіміра Жылку, які сказаў:

Увесь я не памру. Нятленнымі дарамі
Найлепшае з мяне
запэўніць мой прасьцяг,
Пакуль Пагоні меч
зіхіць на Вострай браме,
І рух нясе наш бел-чырвона-белы сыцяг.

Бо сьвядома ці падсьвядома на гэтую ідэю Алесь працуе з таго моманту, як упершыню ўзяў у рукі аловак.